

9 ทศวรรษ ศาสตราจารย์พิเศษ คุณหญิงแม้นมาส ชวลิต

สุจิตร สุวภาพ

9 ทศวรรษ ของศาสตราจารย์พิเศษ คุณหญิงแม้นมาส ชวลิต หนึ่งในผู้ก่อตั้งสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ตั้งแต่ พ.ศ.2497 เริ่มตั้งแต่เส้นทางกำเนิด เส้นทางการศึกษา เส้นทางชีวิตครอบครัว เส้นทางการทำงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การก่อตั้งสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย การพัฒนาวิชาการและวิชาชีพ การสร้างเครือข่ายทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศ เส้นทางแผนงานเอกสารภูมิปัญญาแห่งโลก เส้นทางสมาพันธ์องค์กรเพื่อพัฒนาหนังสือและการอ่าน เส้นทางบนถนนนักเขียน ตลอดจนเส้นทางแห่งเกียรติยศ อันเป็นรางวัลจากการทำงานตลอดระยะเวลากว่า 60 ปี

9 Decades and More of Professor Khunying Maenmas Chavalit

Suchit Suvaphab

Professor Khunying Maenmas Chavalit was a co-founder of the Thai Library Association (TLA) under the Royal Patronage of H.R.H. Princess Maha Chakri Sirindhorn in 1954. Her 9-decade life long events began with her birth, education life, family, and work life, especially the founding of the Thai Library Association. It could be claimed that this was an era of the development of libraries and library profession, the establishment of national and international networks, the creation of a roadmap for global wisdom documents, facilitation of networking and collaboration among organizations concerning development of books and reading habits, forming of the writing forum and the path to honorary awards for over 60 years of work.

9 กศวรรษ ศาสตราจารย์พิเศษ คุณหญิงแม้นมาส ชวลิต

สุจิตร สุภาพ*

ศาสตราจารย์พิเศษ คุณหญิงแม้นมาส ชวลิต นายกสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ดำรงตำแหน่งนายกสมาคมฯ กว่า 15 สมัย ดำรงตำแหน่งอื่นๆ ในสมาคมห้องสมุดกว่า 10 ตำแหน่ง ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการหอสมุดแห่งชาติ คนแรก รองอธิบดีกรมศิลปากร เป็นบุคคลผู้บุกเบิกวงการห้องสมุด และวิชาชีพบรรณารักษ์ เป็นผู้ริเริ่มหลักสูตรวิชาชีพบรรณารักษศาสตร์ เป็นตำนานของวงการห้องสมุดบรรณารักษ์ไทยและต่างประเทศ

เป็นหนึ่งในผู้ริเริ่มก่อตั้งสมาคมห้องสมุดฯ เมื่อพ.ศ.2497 เป็นนายกสมาคมคนแรก (พ.ศ.2497) ขณะอายุ 32 ปี และคนปัจจุบัน (พ.ศ.2557) ศาสตราจารย์พิเศษ คุณหญิงแม้นมาส ชวลิต ขณะอายุ 93 ปี ยังได้คงรับการคัดเลือกให้ดำรงตำแหน่งนายกสมาคมห้องสมุด ด้วยความเป็นผู้มีวิสัยทัศน์ ความมุ่งมั่น เสียสละ อุทิศตน เป็นที่ปรึกษาให้คำแนะนำ เป็นผู้นำ โดยนำอิทธิบาท 4 มาใช้ในการบริหารสมาคมห้องสมุดฯ

ศาสตราจารย์พิเศษ คุณหญิงแม้นมาส ชวลิต หรือ ด.ญ.แม้น ลีละหุตเกิดเมื่อวันที่ 15 กันยายน พ.ศ.2465 ณ ตำบลปากแพรก อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นธิดาคนที่ 6 ของ **ว่าที่ร้อยตรีขุนพิทักษ์ประชามย์** (อัสวี ลีละหุต) กับ **นางพิทักษ์ประชามย์** มีพี่น้องรวม 10 คน คือ ด.ญ.เลื่อน ด.ญ.ล้อม ด.ญ.น้อม ด.ช.แนบ ด.ญ.มูล ด.ญ.แม้น ด.ญ.ม่อม ด.ช.สมเกียรติ ด.ญ.นิตยา และด.ช.เล็ก ลีละหุต **คุณพ่อ** รักราชการกระทรวงมหาดไทย เป็นคนชอบออกกำลังกายเป็นประจำ ส่งผลให้บุตรธิดาเดินออกกำลังกายทุกเช้าก่อนไปโรงเรียน โดยเดินจากบ้านไปถึงสถานีรถไฟนครศรีธรรมราช รวมเป็นระยะทางกว่า 2 กิโลเมตร ก่อนที่จะกลับบ้านและรับประทานอาหารเช้า ซึ่งคุณแม่และพี่ๆ เป็นผู้ประกอบอาหารเช้าและรับประทานอาหารร่วมกัน คุณพ่อจะห้ามซื้ออาหารปรุงสำเร็จจากตลาดเพราะเห็นว่าไม่สะอาด อาหารเช้าที่ลูกๆ ชอบส่วนใหญ่ ได้แก่ ปาท่องโก๋ที่มีขนาดใหญ่เท่าแขน ข้าวมันหุงพร้อมเครื่องเทศ แกงเผ็ดกุ้งขึ้นๆ กินพร้อมผักเหนาะ

คุณพ่อ ผู้ชอบศึกษาและแสวงหาความรู้ตลอดเวลา เป็นผู้นำและปลูกฝังการอ่านตั้งแต่เยาว์วัย ในบ้านจะมีหนังสือสองตู้ใหญ่ มีหนังสือวิชาการ เช่น หนังสือชุดประวัติศาสตร์สากล และหนังสือชุดประวัติศาสตร์ไทย ของพลตรีหลวงวิจิตรวาทการ หนังสือพระนิพนธ์ ของ น.ม.ส.เรื่องสามกรุง หนังสือพิมพ์และวารสาร คือ ประมวลวัน ประมวลมารค ประมวลสาร นอกจากนี้ยังมีหนังสืออื่น เช่น ตำราลูกคิด ด.ญ.แม้น ชอบอ่านหนังสือทุกประเภทในบ้านภายหลังจากเกษียณอายุราชการ คุณพ่อยังอุทิศตนอาสาสมัครช่วยงานสภาตำบล โดยช่วยงานสภาตำบลมาตลอดจนอายุ 99 ปี

* กรรมการและเลขานุการสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทยฯ ที่ปรึกษา หอสมุดนวัตกรรม สวท. และประธานชมรมบรรณารักษ์อาสา

ยังมีบุคคลอันเป็นที่รักอีก 2 ท่าน ได้แก่ คุณยาย และ คุณแม่ ผู้สอนหนังสือลูกๆ ภายในบ้าน โดยสอนให้อ่านหนังสือ แต่ไม่นิยมให้เขียน เนื่องจากคนสมัยก่อนกลัวว่าลูกสาวจะเขียนเพลงยาว นอกจากนี้ยังมีผู้เปิดโลกการอ่านอีกท่านหนึ่ง คือ นายเซ่ง เป็นคนขับรถสามล้อรับส่งนักเรียนไปโรงเรียน นายเซ่งเป็นคนรักการอ่านหนังสือ หลังจากนายเซ่งอ่านแล้วทุกเช้าระหว่างขับรถไปโรงเรียน นายเซ่งจะนำเรื่องที่ได้อ่านมาเล่าให้ฟัง รวมทั้งให้ยืมไปอ่านต่อจนนับเป็นการปลูกฝังนิสัยรักการอ่านตั้งแต่วัยเด็ก

เส้นทางการศึกษา ชีวิตในวัยเด็กเริ่มต้นการศึกษาในระดับประถมต้น ที่โรงเรียนประชาบาล วัดท่ามอญ หรือวัดศรีทวีในปัจจุบัน อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช จนถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ต่อมาโรงเรียนได้ปรับการเรียนการสอนเน้นวิชาการเรียน ด.ญ.แม่ฉันท สีสะหุต จึงขอให้คุณพ่อส่งไปเรียนหนังสือที่จังหวัดพระนคร โดยได้มาศึกษา ณ โรงเรียนสตรีจุลนาค ถนนหลานหลวงซึ่งโรงเรียนนี้เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) อดีตเสนาบดี กระทรวงธรรมการเป็นผู้ก่อตั้งในพ.ศ.2469 โดยเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเข้ามาช่วยสอนชั้นประถม 1 ได้นำวิธีการสอนแบบใหม่มาทดลองให้นักเรียนสามารถอ่านออกเขียนได้และบวกลบเลขได้ภายใน 3 เดือน สอนให้เรียน อ่าน เขียน ภาษาอังกฤษไปพร้อมกัน ขณะเดียวกันก็เน้นศีลธรรมและมารยาทโดยได้ศึกษาที่โรงเรียนสตรีจุลนาค

จนถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 หลังจากนั้นได้ย้ายมาเรียนต่อในระดับมัธยมศึกษาปีที่ 7-8 ที่โรงเรียนสตรีสุนันทาลัย ซึ่งเป็นโรงเรียนสตรีแห่งแรกในประเทศไทย ปัจจุบัน คือ โรงเรียนราชินี (ราชินีล่าง) เนื่องจากเป็นผู้สอบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 8 ได้คะแนนเป็นอันดับที่ 2 ของประเทศ จึงได้รับทุนเล่าเรียนต่อในระดับอุดมศึกษาในพ.ศ. 2481 ต่อมาได้ศึกษาต่อในคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในพ.ศ.2482 โดยสำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาตรี ได้รับพระราชทานปริญญาบัตร อักษรศาสตรบัณฑิต รุ่นที่ 8 เมื่อพ.ศ.2485

เมื่อสำเร็จการศึกษา ในพ.ศ.2486 เป็นช่วงเวลาระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 ประเทศไทยตัดสินใจเข้าข้างฝ่ายอักษะ อาจารย์ชาวอังกฤษที่สอนอยู่ในประเทศไทย ถูกกักบริเวณเป็นเชลยศึก ดังนั้น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ต้องจัดหาอาจารย์ชาวไทยสำหรับสอนภาษาต่างประเทศ ขณะนั้นมีอาจารย์ชาวไทยที่สอนภาษาอังกฤษค่อนข้างจำกัด มหาวิทยาลัยจึงได้บรรจุนางสาวแม่ฉันท สีสะหุต เป็นอาจารย์ผู้ช่วยสอนภาษาอังกฤษ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยคุณบิดาคณะอักษรศาสตร์ในขณะนั้น (พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเปรมบุรฉัตร) ทรงคัดเลือกให้ดำรงตำแหน่งอาจารย์ผู้ช่วยสอนภาษาอังกฤษ โดยได้รับเงินเดือน 110 บาท

ระหว่าง พ.ศ.2488-2491 ได้รับเชิญจากผู้อำนวยการบริษัทหนังสือพิมพ์สยามนิกร (นายอารีย์ ลีวีระ) ให้ไปทำงานในตำแหน่งผู้ช่วยบรรณาธิการทำหน้าที่เป็นนักข่าวประจำกองบรรณาธิการ หนังสือพิมพ์สยามนิกรและเป็นนักข่าวสัมภาษณ์บุคคลสำคัญในขณะนั้น ต่อมาอารีย์ ลีวีระ ร่วมกับญาติซื้อกิจการบริษัทไทยพาณิชย์ เจ้าของกิจการหนังสือพิมพ์ สยามโครนิเคิล (Siam Chronicle) สยามนิกร ไทยเสรี และสตรีไทย จาก พระยาปริษานุสาสน์ ต่อมาได้ยุบเลิกเหลือเพียง สยามนิกร และได้ออกหนังสือพิมพ์ฉบับใหม่คือ “พิมพ์ไทย” เมื่อวันที่ 15 ตุลาคม พ.ศ.2485 มินโยบายมุ่งเน้นเสนอข่าวอย่างอิสระ ไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง

ใน พ.ศ.2491 ได้รับราชการในแผนการศึกษาประชาชน กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ตำแหน่งครูตรี ปฏิบัติราชการประมาณ 5 - 6 เดือน ได้สอบชิงทุนกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อไปศึกษาต่อวิชาบรรณารักษศาสตร์ ณ มหาวิทยาลัยมิชิแกน ประเทศสหรัฐอเมริกา ระหว่าง พ.ศ.2492 - 2496

ระหว่างที่ศึกษา ณ มหาวิทยาลัยมิชิแกน ประเทศสหรัฐอเมริกา ได้เลือกเรียนนิชาวรรณกรรมสำหรับเด็ก และฝึกงานในห้องสมุดประชาชน คาร์เนกี เมืองพิตสเบิร์ก ซึ่งมีชื่อเสียงด้านการบริการห้องสมุดเด็กและเยาวชน ทำให้เกิดความรู้สึกว่าเด็กไทยน่าจะมีหนังสือสำหรับเด็กบ้าง ได้เขียนนิทานไทยส่งไปลงพิมพ์ในวารสารสำหรับเด็กในสหรัฐอเมริกา

หลังจากสำเร็จการศึกษาปริญญาโท (บรรณารักษศาสตร์) จากมหาวิทยาลัยมิชิแกน ได้รับความช่วยเหลือจากห้องสมุดประชาชนคาร์เนกี แห่งเมืองพิตสเบิร์ก ให้ไปฝึกงานในห้องสมุดเด็ก ระหว่างปิดเทอมภาคฤดูร้อน ที่มหาวิทยาลัยมิชิแกนเพื่อหาประสบการณ์ในห้องสมุด ซึ่งขณะนั้นมีคนไทยเพียงคนเดียวเท่านั้นที่ไปศึกษาในวิชาบรรณารักษศาสตร์

พ.ศ.2511 ได้รับทุนอบรมระยะสั้น จากองค์การศึกษา สหประชาชาติ ให้เข้าอบรมวิธีสอนวิชาบรรณารักษศาสตร์ เป็นระยะเวลา 6 เดือน ในโรงเรียนบรรณารักษศาสตร์ ประเทศเดนมาร์ก ต่อจากนั้นได้ฝึกอบรมการใช้เครื่องคอมพิวเตอร์ เพื่อดำเนินงานเอกสารขององค์การศึกษา สหประชาชาติ ต่ออีก 1 สัปดาห์ ณ สำนักงานใหญ่ขององค์การศึกษา สหประชาชาติ กรุงปารีส ได้รับประกาศบัตรพิเศษของยูเนสโก (วิธีสอนวิชาบรรณารักษศาสตร์) โรงเรียนบรรณารักษศาสตร์

เส้นทางชีวิตครอบครัว นางสาวแมนมาส ลีละหุต สมรสกับ นายชาย ขวลิตเมื่อ พ.ศ.2494 ระหว่างเดินทางไปศึกษาในระดับปริญญาโท ณ ประเทศสหรัฐอเมริกา โดยจดทะเบียนสมรส ณ เมืองแอนอาเบอร์ รัฐมิชิแกน สหรัฐอเมริกา มีบุตรธิดา รวม 3 คน

เส้นทางสู่อาชีพข้าราชการ ได้รับราชการ ใน พ.ศ.2492 โดยปฏิบัติงานประจำในแผนการศึกษาประชาชน กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ รับผิดชอบเกี่ยวกับงานด้านห้องสมุดประชาชน ต่อมา พ.ศ.2492 - 2496 ได้รับทุนกระทรวงศึกษาธิการ ไปศึกษาต่อ ณ มหาวิทยาลัยมิชิแกน (University of Michigan, Ann Arbor) ประเทศสหรัฐอเมริกา โดยศึกษาในวิชาบรรณารักษศาสตร์ ซึ่งในขณะนั้นยังไม่ค่อยแพร่หลาย และยังไม่เป็นที่รู้จักของคนไทย ใน พ.ศ.2497 จบการศึกษาในระดับปริญญาโท สาขาบรรณารักษศาสตร์ กลับมารับราชการในตำแหน่งศึกษานิเทศก์โท รับผิดชอบงานห้องสมุดประชาชน แผนกการศึกษาประชาชน กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ จากจุดนี้ นับเป็นจุดเริ่มต้นทำงานด้านห้องสมุดอย่างเต็มตัว นอกเหนือจากงานที่รับผิดชอบในฐานะศึกษานิเทศก์ นอกจากนี้ ยังได้ริเริ่มก่อตั้งสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทยฯ

ใน พ.ศ.2503 กรมวิชาการขอโอนไปรับราชการ ปฏิบัติงานเกี่ยวกับหนังสือแบบเรียน ห้องสมุด กระทรวงศึกษาธิการ ศูนย์วัสดุการศึกษา และห้องสมุดศาลาวันเด็ก ซึ่งเป็นห้องสมุดเด็กแห่งแรก จัดบริการหนังสือสำหรับเด็กเล็ก และนักเรียนระดับมัธยม เป็นอาคารชั้นเดียว ติดสวนสัตว์ดุสิต

พ.ศ.2507 กรมศิลปากร ได้ขอโอนไปรับราชการตำแหน่งบรรณารักษ์เอก กองหอสมุดแห่งชาติ ในโอกาสที่กรมศิลปากรสร้างอาคารหอสมุดแห่งชาติหลังใหม่ เป็นอาคารทันสมัย สูง 6 ชั้น มีพื้นที่บริการกว่า 15,000 ตร.ม. มีโครงสร้างการบริหารงานที่ชัดเจน ได้รับการจัดสรรงบประมาณปีละ 45,000 บาท ในสมัยพระยาอนุมานราชธน ดำรงตำแหน่งที่ปรึกษา ได้จัดทำโครงสร้างองค์กรและอัตราบุคลากรเพิ่มขึ้น นับว่าเป็นยุคแรกที่หอสมุดแห่งชาติ ได้รับงบประมาณเพิ่มขึ้นเป็นปีละ 2 ล้านบาท มีบรรณารักษ์เพิ่มขึ้น จัดให้มีห้องครัวเพื่อทำอาหารกลางวันเตรียมเครื่องดื่มและอาหารว่างสำหรับการประชุม เนื่องจากสถานที่ตั้งอยู่ค่อนข้างห่างไกลจากตลาดและชุมชน

พ.ศ.2511 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นการรวมการบริหารโครงการ และสารานุกรมหนังสือ สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทำหน้าที่สารานุกรม ได้เขียนบทความเกี่ยวกับเรื่องห้องสมุด เป็นการปฏิบัติงานนอกเวลาราชการ โดยได้ปฏิบัติหน้าที่นี้กว่า 40 ปี จนถึงปัจจุบัน

พ.ศ.2512 ดำรงตำแหน่งหัวหน้ากองหอสมุดแห่งชาติ ระหว่างเดือนตุลาคม พ.ศ.2512 และรักษาราชการแทนอธิบดีกรมศิลปากร ซึ่งเดินทางไปราชการต่างประเทศต่อมาในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2512 ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการกองหอสมุดแห่งชาติ เป็นระดับชั้นพิเศษคนแรก โดย ม.ล.ปิ่น มาลากุล รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงศึกษาธิการ มีบันทึกถึงอธิบดี กรมศิลปากร ในขณะนั้นว่าตำแหน่งผู้อำนวยการกองนี้เป็นตำแหน่งที่สำคัญ เห็นควรมีตำแหน่งเป็นผู้อำนวยการชั้นพิเศษ

พ.ศ.2519 ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการ ศูนย์ข้อมูลวารสารระหว่างชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อีกตำแหน่งหนึ่งและได้จัดการอบรมวิชาบรรณารักษศาสตร์ หัวข้อ Modern Technique in Library นับเป็นจุดเริ่มต้นของการเชื่อมโยงบรรณารักษ์ในกลุ่มเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ ระหว่างห้องสมุดร่วมกันจนได้พัฒนาเครือข่ายบรรณารักษ์

พ.ศ.2520 ดำรงตำแหน่งรองอธิบดีกรมศิลปากรรับผิดชอบงานบริหารและดูแลงานด้านห้องสมุด ด้านจดหมายเหตุ และด้านพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ

พ.ศ.2521 ได้รับอนุมัติจากคณะรัฐมนตรี ให้ไปปฏิบัติงาน ณ องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการ “ศูนย์ภูมิภาคเอเชียโอเชียเนีย ว่าด้วยการพัฒนา วัฒนธรรมและหนังสือในภูมิภาค” ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น “ศูนย์ภูมิภาคเอเชียและแปซิฟิกว่าด้วยการ พัฒนาหนังสือในภูมิภาค” สำนักงานอยู่ที่เมืองการากี ประเทศปาเกีสถาน รับผิดชอบงานด้านการพัฒนา หนังสือ ฝึกอบรมการสร้างและพัฒนาหนังสือ ปฏิบัติหน้าที่เป็นเวลากว่า 5 ปี เนื่องจากมารดาอายุค่อนข้างมาก จึงไม่ขอต่อสัญญา เพราะต้องการกลับมาดูแลมารดาซึ่งมีอายุกว่า 100 ปี

พ.ศ.2524 ได้กลับเข้ารับราชการในตำแหน่ง ศาสตราจารย์พิเศษ วิทยาลัยเทคโนโลยีและ อาชีวศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ จนเกษียณราชการ ในพ.ศ.2524

พ.ศ.2525 ดำรงตำแหน่งประธานคณะกรรมการแปลหนังสือด้านวัฒนธรรมของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการจนถึงปัจจุบัน

ภายหลังจากเกษียณอายุราชการ ยังได้ปฏิบัติงานอย่างต่อเนื่องทั้งด้านการศึกษา ห้องสมุด หนังสือ ศิลปวัฒนธรรม และภาษา รวมทั้งบทบาทในตำแหน่งนายกสมาคมฯ ที่ปรึกษา ผู้จัดการ บรรณาธิการ ประธานสมาคมหน่วยงานทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน มูลนิธิและองค์กรที่มีได้แสวงผลกำไร อาทิ ที่ปรึกษากรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ โดยไม่ขอรับค่าตอบแทน รวมระยะเวลาเป็นที่ปรึกษา กิตติมศักดิ์รวม 6 ปี บรรณาธิการสิ่งพิมพ์ด้านวัฒนธรรมของอาเซียน จัดทำเอกสารวิชาการเผยแพร่ใน กลุ่มประเทศอาเซียน Library and Documentation Officer, บรรณารักษ์ฝ่ายบริการห้องสมุดและเอกสาร ศูนย์ภูมิภาคว่าด้วยโบราณคดีและจิตรศิลป์แห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กรรมการ สำนักงานมาตรฐาน ผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม ผู้จัดการมูลนิธิภูมิพลโลกิขุ เป็นต้น

เส้นทางก่อตั้งสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทยแบ่งออกเป็นยุคต่าง ๆ ดังนี้

ยุคแรกก่อนกำเนิดสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย (พ.ศ.2493 – 2496)

เริ่มจากนางสาวแมรี แองเกลมายเออร์ บรรณารักษ์ห้องสมุดสำนักข่าวสารอเมริกัน ได้ช่วยเหลือ และเสนอแนะให้จัดตั้งชมรมบรรณารักษ์ เพื่อสนับสนุนกิจการห้องสมุด โดยได้ร่วมกันประชุม ณ ห้องสมุดสำนักข่าวสารอเมริกัน ต่อมานางสาวแมรี ได้เสนอให้กระทรวงศึกษาธิการ จัดตั้งคณะกรรมการ ส่งเสริมปรับปรุงกิจการห้องสมุดประชาชน รวมทั้งเสนอให้ขอวิทยากรจากมูลนิธิฟูลไบรท์ มาอบรมวิชา

บรรณารักษศาสตร์ในเมืองไทย ดร.แฟรนเชส แลนเดอร์ สเปน เป็นอาจารย์ที่เข้ามาสอนวิชาจัดห้องสมุด ร่วมกับคณะกรรมการปรับปรุงส่งเสริมกิจการห้องสมุดประชาชน พ.ศ.2495 ซึ่งแต่งตั้งโดยอธิบดีกรมสามัญศึกษา นายอภัย จันทวิมล ร่วมกันก่อตั้งชมรมห้องสมุด มีกรรมการอีก 4 ท่าน คือ ม.ร.ว.จีรวัฒน์ จักรพันธุ์ นายสุข วงศาสนธิ์ (พงษ์สเถิต) นายบวร อีमार และนายเชื้อ ปริญาธวัช เป็นผู้ดำเนินการ จัดทะเบียนก่อตั้งสมาคมห้องสมุดฯ ต่อสภาวัฒนธรรม เมื่อวันที่ 11 สิงหาคม พ.ศ.2496 โดย ฯพณฯ จอมพลแปลก พิบูลสงคราม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม ในตำแหน่งบังคับบัญชาสภาวัฒนธรรม แห่งชาติ เป็นผู้ลงนาม

ยุคที่สองก่อตั้งสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย (พ.ศ.2497 – 2526)

หลังจากได้รับอนุญาตให้จดทะเบียน สมาคมห้องสมุดฯ ได้เช่าอาคารเลขที่ 700 ตรงข้ามกับ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นสำนักงาน ต่อมาเมื่อวันที่ 25 มกราคม พ.ศ.2500 เจ้าของอาคารยื่นค่าเช่า จึงย้ายไปที่ตึกอนุสาสน์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยได้รับการเอื้อเฟื้อและอนุญาตจากเลขาธิการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คือ อาจารย์จรรยา เสนียังค์ ณ อยุธยา ต่อมาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปรับปรุง สถานที่สมาคมห้องสมุดฯ จึงย้ายไปอยู่ที่ตึกอรรถย เทพกัญญา บางลำพู ด้วยความกรุณาของท่านเจ้าคุณ ญาณวโรดม และม.จ.ชัชวาลิต เกษมสันต์ ต่อมา มีการเปลี่ยนแปลงตึกอรรถย เทพกัญญา จึงย้ายมา บริเวณที่ว่างระหว่างอาคารหอสมุดแห่งชาติ กับอาคารหอจดหมายเหตุแห่งชาติด้วยความอนุเคราะห์ จากอธิบดีกรมศิลปากร นายธนิธ อยู่โพธิ์ ใช้เป็นสำนักงาน สมาคมห้องสมุดฯ เป็นเวลา 2 ปี คือ พ.ศ. 2517 – 2519 ต่อมาสมาคมห้องสมุดฯ ได้เช่าอาคารพาณิชย์บนถนนวิภาวดีรังสิต เป็นระยะเวลา 30 ปี

ใน พ.ศ.2519 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี โปรดเกล้าฯ รับสมาคมห้องสมุดฯ ไว้ในพระราชูปถัมภ์ นับเป็นมหากรุณาธิคุณสูงสุดต่อวิชาชีพบรรณารักษศาสตร์เมื่อวันที่ 2 กันยายน พ.ศ.2519 จากการเสนอและการดำเนินการของอาจารย์ศศิวิทย์ ปิงตระกูล (ปัจจุบันคุณหญิงศศิวิทย์ ปิงตระกูล) ผู้อำนวยการหอสมุดส่วนพระองค์ฯ ในสมัยนั้น

สมาคมห้องสมุดฯ ทำหน้าที่บทบาทในการส่งเสริมวิชาชีพของบุคลากรผู้ปฏิบัติงานห้องสมุด และพัฒนาห้องสมุดทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทสมาคมห้องสมุดฯ ในการต่อสู้ เพื่อสภาพภาพของบรรณารักษ์จนเป็นที่ยอมรับในสังคม ให้มีความเจริญก้าวหน้าทัดเทียม หรืออาจจะ มากกว่าบุคลากรในบางสายวิชาชีพอื่น อีกทั้งยังได้กำหนดจริยธรรม หรือจรรยาบรรณบรรณารักษ์ เพื่อให้บรรณารักษ์ยึดถือปฏิบัติอีกด้วย ได้จัดพิธีประกาศใช้จรรยาบรรณบรรณารักษ์อย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ 30 เมษายน พ.ศ.2521 ณ ห้องประชุมกรมประชาสัมพันธ์ โดย ฯพณฯ ศาสตราจารย์เกษม สุวรรณกุล รัฐมนตรีทบวงมหาวิทยาลัย เป็นประธาน ประกอบด้วยสักขีพยานกว่า 300 คน ถือได้ว่า ประเทศไทยได้ปฏิบัติตามข้อเสนอแนะตามมติที่ประชุมสมาชิกของสหพันธ์บรรณารักษ์แห่งเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้ (CONSAL) เช่นเดียวกับประเทศสมาชิกอื่น ๆ

ยุคที่สาม สู่การพัฒนาวิชาการและวิชาชีพบรรณารักษศาสตร์ (พ.ศ.2527 – 2547)

สมาคมห้องสมุดฯ ได้แสวงหาวิธีการทุกทางที่จะให้ส่วนราชการและผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนของ สังคมเห็นความจำเป็นและความสำคัญที่จะต้องมียังห้องสมุด มีบรรณารักษ์ โดยพิจารณาว่าจะต้องทำให้ผู้อื่น เล็งเห็นว่ามิใช่บทบาท ผลงาน ที่มีคุณค่าของห้องสมุดและบรรณารักษ์ให้ปรากฏอันเป็นการพิสูจน์ตนเอง

ก่อนว่ามีความพร้อมในการแก้ปัญหาและปรับปรุงสถานภาพบรรณารักษ์ ให้มีตำแหน่งที่ก้าวหน้าอย่างมั่นคงต่อไป นอกจากนี้ได้ย้ายสำนักงานจากถนนวิภาวดี จากอาคารเข้ามาที่ยังที่ทำการถาวร เป็นอาคาร 4 ชั้น ถนนคลองจั่น เขตบางกะปิบนเนื้อที่ 99 ตารางวา ในวันที่ 11 ตุลาคม 2537 สร้างเสร็จฉลองปีที่ 40 ของสมาคมห้องสมุดฯ ชั้นล่างจัดเป็นสำนักงาน ชั้นที่ 2 - 3 จัดเป็นที่ประชุม สัมมนา และบรรยายทางวิชาการ สำหรับชั้น 4 จัดทำเป็นห้องพักจำนวน 4 ห้อง ต่อมาพ.ศ.2547 ได้ซื้อบ้านพร้อมที่ดินขนาด 2 ชั้น เนื้อที่ 87 ตารางวา นับเป็นการลงทุนอสังหาริมทรัพย์ของสมาคมห้องสมุดฯ

ยุคที่สี่ สร้างเครือข่ายสู่ทศวรรษการอ่านในสังคม (พ.ศ. 2548 - 2558)

สมาคมห้องสมุดฯ ได้เป็นช่วงอย่างก้าวสู่ปีที่ 50 - 60 ปี จากการบริหารของศาสตราจารย์พิเศษ คุณหญิงแม้นมาส ชวลิต 4 สมัย และศาสตราจารย์ ดร.ชุดิมา สัจจามันท์ 1 สมัย โดยเดินหน้าสร้างเครือข่ายพันธมิตรโดยเฉพาะอย่างยิ่งได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากมูลนิธิตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย ในการปรับปรุงอาคารสมาคมห้องสมุดฯ จำนวน 6.5 ล้านบาทรวมทั้งจัดพื้นที่บริเวณชั้น 2 และชั้น 3 เป็นห้องสมุดเสริมปัญญา เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ชุมชนต้นแบบ ศูนย์กลางแลกเปลี่ยนความรู้ในวิชาชีพ สร้างบรรยากาศ และแรงจูงใจในการเรียนรู้ในภาพลักษณ์ใหม่พร้อมกับการดำเนินงานที่สำคัญ ในรอบ 10 ปี อาทิ โครงการห้องสมุดเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษา ร่วมกับสโมสรโรตารี จัดประชุมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง การจัดระบบงานห้องสมุดสำหรับครูโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน การประชุมระหว่างประเทศครั้งที่ 8 ห้องสมุดดิจิทัลในเอเชีย พ.ศ.2548 โครงการห้องสมุดเฉลิมพระเกียรติจัดรายการพิเศษ “ธารน้ำใจ เพื่อผู้ประสบภัยภาคใต้” ทางสถานีโทรทัศน์ ช่อง 11 มอบ “ห้องสมุดเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษา” แก่โรงเรียนคลองเตยวิทยา กำหนดมาตรฐานห้องสมุดทันตสถาน โดยได้รับพระมหากรุณาธิคุณจาก สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีพระราชทานนามห้องสมุดที่พัฒนาถึงเกณฑ์มาตรฐานว่า “ห้องสมุดพร้อมปัญญา” ให้คำปรึกษา ออกแบบห้องสมุด จัดหนังสือ ทรัพยากรวัสดุอุปกรณ์ และอบรมเจ้าหน้าที่ผู้ทำหน้าที่บรรณารักษ์ ณ ห้องสมุดพร้อมปัญญา ตั้งแต่ พ.ศ.2548 เป็นต้นมา จัดประชุมระหว่างประเทศว่าด้วยชีววัฒนธรรมของชนเผ่า ครั้งที่ 10 ร่วมกับมหาวิทยาลัยขอนแก่นจัดอบรมเรื่องการวิจัยทางบรรณารักษศาสตร์และสารสนเทศศาสตร์ สำหรับผู้ปฏิบัติงานห้องสมุด พัฒนาห้องสมุดโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนโดยจัดอบรมเจ้าหน้าที่ห้องสมุด จัดซื้อหนังสือรวม 1,500,000 บาท (จากกองทุนพิเศษ IFLA 1999) ตลอดจนจัดทำคู่มือการจัดห้องสมุดโรงเรียนพัฒนาอาคารสมาคมห้องสมุดฯ และจัดทำห้องสมุดเสริมปัญญา ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ต้นแบบสำหรับชุมชน จัดให้มีรางวัลด้านการพัฒนาห้องสมุด รางวัล ศ.คุณหญิงแม้นมาส ชวลิต ตามโครงการเชิดชูผู้ทำความดีเพื่อสังคม โดยมูลนิธิตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทยจัดทำวารสารวิจัย ฉบับแรก ในพ.ศ.2551กำหนดออกปีละ 2 ฉบับ เพื่อเป็นแหล่งตีพิมพ์และเผยแพร่ผลงานวิจัยในสาขาวิชาบรรณารักษศาสตร์และสารสนเทศศาสตร์ ส่งเสริมและพัฒนามาตรฐานคุณภาพวิจัยฯ ของไทยไปสู่ระดับสากล มอบหนังสือ สื่อความรู้ สู่สังคม ร่วมกับตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย โดยระดมหนังสือจากหน่วยงานต่างๆ มอบให้แก่ห้องสมุดที่ขาดแคลน อาทิ ห้องสมุดกรมราชทัณฑ์ ห้องสมุดโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน เป็นต้น ลงนามความร่วมมือกับหน่วยงาน/องค์กรต่างๆ อาทิ ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย TCDC STKS โครงการส่งเสริมการอ่าน 7 องค์กร โครงการเมืองหนังสือโลก จัดสัมมนาทางวิชาการร่วมกับมหาวิทยาลัยต่างๆ อาทิ มหาวิทยาลัย

สุโขทัยธรรมมาธิราช มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานีปรับปรุงมาตรฐานห้องสมุด พ.ศ.2549 มาตรฐานชมรมห้องสมุดเฉพาะ พ.ศ.2551 ปรับปรุงจรรยาบรรณบรรณารักษ์ พ.ศ.2552 ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาแหล่งเรียนรู้และการสื่อสารสนเทศของประชาชนในเขตคลองเตย กทม. พ.ศ.2552 ปรับปรุงและพัฒนาห้องสมุดโรงเรียนที่ประสบอุทกภัย ภาคกลาง 8 โรงเรียน พ.ศ.2554 พัฒนาห้องสมุดเรือนจำทัณฑสถานห้องสมุดพร้อมปัญญา เรือนจำกลางบางขวาง เป็นต้น

เส้นทางแผนงานเอกสารภูมิปัญญาแห่งโลก โดยดำรงตำแหน่งประธานฯ ได้ผลักดันให้ประเทศไทยได้รับการขึ้นทะเบียนมรดกความทรงจำแห่งโลก ได้แก่ 1) ศิลจารึกของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช หลักที่ 1 2) เอกสารสำคัญการปฏิรูปราชการแผ่นดินรัชกาลที่ 5 และ 3) จารึกวัดโพธิ์

เส้นทางประธานสมาพันธ์องค์กรเพื่อพัฒนาหนังสือและการอ่าน สมาพันธ์ฯ ก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 17 มิถุนายน พ.ศ.2538 โดยการรวมตัวของมูลนิธิ สมาคม ชมรม และองค์กรที่ทำงานด้านการพัฒนาหนังสือและการอ่าน ได้แก่ สมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทยฯ สมาคมผู้จัดพิมพ์และผู้จำหน่ายหนังสือแห่งประเทศไทย สมาคมการอ่านแห่งประเทศไทย สมาคมพัฒนาการการอ่านของเด็ก มูลนิธิห้องสมุดจินตนา-เอกศักดิ์ แดงเดช มูลนิธิไทยวัฒนา ต.สุวรรณ มูลนิธิ ศ.ดร.ก่อ สวัสดิพานิชย์ เพื่อส่งเสริมการอ่าน ชมรมนักแปลแห่งประเทศไทย ชมรมส่งเสริมการจัดจำหน่ายหนังสือ ชมรมหอสมุดแห่งชาติ ชมรมโลกหนังสือเด็ก และชมรมสร้างเสริมหนังสือเด็กและเยาวชน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อฝึกฝนกำลังความรู้ ความคิด ในการเรียกร้องให้รัฐบาลดำเนินการตามนโยบายและแผนพัฒนาหนังสือเป็นองค์การนำในการกำหนดมาตรฐานการพัฒนาหนังสือและการอ่าน สำนานสมัครสามัคคีระหว่างองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาหนังสือและการอ่าน แลกเปลี่ยนความคิดเห็น และข้อมูลข่าวสาร รวมทั้งร่วมมือและประสานงานในการจัดกิจกรรมและแก้ไขปัญหาต่างๆ ตลอดจนกำหนดกิจกรรมเพื่อพัฒนาหนังสือและการอ่านในระยะสั้นและระยะยาว

เส้นทางถนนนักเขียน ศาสตราจารย์พิเศษ คุณหญิงแม้นมาส ชวลิตเริ่มเขียนหนังสือเด็กมาตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 การเป็นนักเขียนเรื่องเด็กที่มีเป้าหมายชัดเจนในการสะท้อนปัญหาเด็กว่าเหว่ยากจน ถูกทอดทิ้ง เพื่อกระตุ้นให้สังคมหันมาให้ความสนใจแก้ไขปัญหาดังกล่าวแล้ว ยังเป็นนักเขียนที่ช่วยกระตุ้นจินตนาการที่สวยงามให้เกิดขึ้นกับเด็กๆ ด้วยงานเขียนหนังสือเด็กและนิทานผ่านเนื้อหาและเรื่องราวอันหลากหลาย สอดแทรกคุณธรรม จริยธรรมในงานเขียนอย่างกลมกลืน โดยใช้ทั้งชื่อจริงและนามปากกา รอย โรจนานนท์ 19 กันย์ โรจนารม ม. ลีละหุด และ มนัสนันท์ ผลงานด้านการเขียนประกอบด้วยหนังสือสำหรับเด็กมากกว่า 25 เล่ม ได้แก่ พระพุทธประวัติ กระต่ายเห่เสื่อ เจ้าปัญญาชาลีขี้ก้านกล้วย เป็นต้น หนังสือแปล ได้แก่ เรื่องสั้นร่วมสมัยและวรรณกรรมชิ้นเอกของสหรัฐอเมริกา เช่น วิมานลอย เป็นต้น งานเขียนด้านพุทธศาสนา ได้แปลและเรียบเรียง พระพุทธประวัติจากหนังสือ The Light of Asia ของ Sir Edwin Arnold หรือเรียกชื่อในภาษาไทยว่า ประทีปแห่งชมพูทวีป โดยได้จัดพิมพ์ครั้งแรกในพ.ศ. 2492 ซึ่งพลโททาจ กางสงคราม รองผู้บัญชาการทหารบก ในขณะนั้น นำไปพิมพ์แจกแก่ทหารในกองทัพบก ต่อมาเมื่อผู้สนใจนำไปจัดพิมพ์เป็นบรรณาธิการในงานศพ และงานมงคล ก่อนที่กระทรวงศึกษาธิการจะนำไปจัดพิมพ์เป็นหนังสือส่งเสริมพุทธศาสนาและการอ่าน

พ.ศ.2500 ได้เขียนเรื่อง พระพุทธประวัติ สำหรับเด็กชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 และได้รับรางวัลในงานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ ในพ.ศ.2502 ซึ่งเป็นปีแรกที่รัฐบาลได้ประกาศให้มีวันเด็กแห่งชาติ โดยได้

จัดทำหนังสือสำหรับเด็ก รวม 9 เรื่อง ให้สมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย จัดพิมพ์จำหน่ายในวันเด็กแห่งชาติปีแรก ราคาเล่มละ 1 บาท ต่อมาได้เขียนสารคดีและบันเทิงคดี อีกหลายเรื่อง เช่น ป่าไม้เป็นที่รักของเรา แมรี คูรี ไมเคิลฟาราเดย์ ซีพจักษ์ของตัวไหม และงานแปล ได้แก่ การขยายกิจการของห้องสมุดประชาชน (Library Extension Work and Publicity, Unesco) เยาวชนผู้อ่าน ผู้ดูและผู้ฟัง (Child Audience, Unesco) โรงเรียนครูคนเดียว (One Teacher School, Unesco) พระราชอาณาจักรสยาม (A Full and True Relation of the Great and Wonderful Revolution that Happened Lately in the Kingdom of Siam) คริสเตียน แฮนด์ แอนเดอเสน (Christian Han Andersen) นอกจากนี้ยังมีผลงานวิชาการด้านบรรณารักษศาสตร์และสารนิเทศกว่า 30 เรื่อง

เส้นทางแห่งเกียรติยศ ได้รับพระราชทานศาสตราจารย์พิเศษ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ วิชาบรรณารักษศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ปทุมวัน กิตติเมธี จากคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ศิษย์เก่าอักษรศาสตร์ดีเด่น คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย บุคคลดีเด่นทางด้านวัฒนธรรม สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ รางวัลนราธิป ซึ่งเป็นรางวัลที่มอบให้แก่กวี นักหนังสือพิมพ์ กวี นักแปลและบรรณาธิการอาวุโส ที่สร้างสรรค์ผลงานมาอย่างต่อเนื่อง รางวัลสุรินทราชา เพื่อเชิดชูเกียรตินักแปล จากผลงาน ผจญทะเลวิมานลอย รางวัลศาสตราจารย์ คุณหญิงแม้นมาส ชวลิต สาขาการพัฒนาห้องสมุดโครงการเชิดชูผู้ทำความดีเพื่อสังคม มูลนิธิตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย ตลอดจนงานอื่นๆ อีกมากมาย ด้านภาษาไทย สำนักส่งเสริมและเผยแพร่วัฒนธรรม สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

ตลอดระยะเวลากว่า 93 ปี ศาสตราจารย์พิเศษ คุณหญิงแม้นมาส ชวลิต ดำรงชีวิตอย่างสมถะ ดำเนินตามรอยพระยุคลบาทในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง อุทิศตนเพื่อสังคม สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณอันใหญ่หลวง ในการรับสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทยอยู่ในพระราชูปถัมภ์ เสด็จพระราชดำเนินเป็นองค์ประธานในการประชุมสามัญประจำปี การประชุมบรรณารักษะระหว่างประเทศ ในหลายๆ ครั้ง นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณปกเกล้าปกกระหม่อม ที่มีต่อสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทยฯ บรรณารักษ์ และผู้ปฏิบัติงานห้องสมุดปวงชนชาวไทยอย่างหาที่สุด

บรรณานุกรม

- คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. (2527). ประวัติสังเขปและผลงานนางแม่ันมาส
ขวลิต เพื่อเสนอขอรับพระราชทานปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ วารสารห้องสมุด, 30, 1
(มกราคม-มีนาคม), 6-20.
- คุณหญิงแม่ันมาส ขวลิต ตัวอย่างแห่งความมุ่งมั่น. (2541). กรุงเทพฯ: 11 (ฉบับที่ 3379
วันอาทิตย์ที่ 21 ธันวาคม).
- บุหลง ศรีกนก. (2544). ศิลปิน. ศิลปากร ชีวิตที่มีแต่งงานของศาสตราจารย์พิเศษ คุณหญิงแม่ันมาส
ขวลิต. ศิลปากร, 44 (2, มี.ค.-เม.ย.), 104-111.
- สมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย. (2557). ประวัติสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย
ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี: การจัดการองค์
ความรู้ ห้องสมุดและวิชาชีพบรรณารักษ์. กรุงเทพฯ: สมาคมฯ.

